

СЕРГІЙ АДАМОВИЧ¹

КОЛАБОРАЦІОНІЗМ УКРАЇНЦІВ З ПОЗИЦІЇ РОСІЙСЬКИХ ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ В XX І НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

Російська імперська влада, незважаючи на те – презентувала вона російську монархію, більшовицьку диктатуру чи путінську державу на базі нормативно-правових актів або маскуючись під міфологемами створення єдиного «совєтського» народу, знищувала українську націю. Відповідно достатньо було української національної самоідентифікації для звинувачення особи у співпраці з ворогом. Згідно цієї концепції російська влада в XX – на початку XXI ст. планомірно і послідовно знищувала осередки української культури, політичні структури, яскраві особистості, які продукували та були виразниками української національної ідеї.

Греко-католицький клір і українські еліти як політично неблагонадійні під час російської окупації Східної Галичини 1914-1917 рр.

Землі Східної Галичини з початком Першої світової війни стали територією запеклих боїв і репресивних заходів російської окупаційної влади.

¹ **Сергій Адамович**, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ). Дослідник історії Першої світової війни, національно-визвольної боротьби українців проти радянського карально-репресивного політичного режиму в 40-50-х роках XX століття, становлення Української державності в кінці XX на початку XXI століть, воєнних злочинів росіян в російсько-українській війні 2014-2023 рр. Є автором 216 наукових праць, з них 7 одноосібних монографій, 81 наукова стаття у фахових виданнях та 137 тез доповідей на конференціях. ORCID: <http://0000-0003-4236-741X>

Український історик і державний діяч М.Грушевський порівнював цей період в історії Східної Галичини і Буковини з «Руїною» другої половини XVII ст.².

Росіянам у їх анексійній політиці допомагали створені напередодні Першої світової війни за фінансової підтримки російських спецслужб москвофільські організації, які відстоювали спорідненість мешканців західної України з російським народом. Лише репресивна політика російського окупаційного режиму в Східній Галичині в 1914 – 1917 рр. щодо місцевого населення та військові злочини російської армії показали цивілізаційну і етнічну інакшість росіян.

Дослідники діяльності окупаційної адміністрації в Східній Галичині у період Першої світової війни однастайні, що дії російської влади, окрім забезпечення потреб військових структур та збереження соціально-економічної та політичної стабільності, були спрямовані на анексію Східної Галичини через репресії щодо українського греко-католицького священництва, громадських структур та освіти задля інтеграції регіону до складу Російської імперії³.

Зазначимо, що уже в результаті Галицької битви влітку-восени 1914 року західноукраїнські землі були майже повністю окуповані російськими військами і перебували під контролем російської влади практично до червня наступного 1915 року. Відповідно до «Тимчасового положення про управління областями Австро-Угорщини, зайнятими за правом війни», основна роль в організації і здійсненні керівництва окупованою територією надавалася військовим структурам, у тому числі Ставці верховного головнокомандуючого. Йому підпорядковувалися штаб командуючого Південно-Західним фронтом, також призначений керівником російської окупаційної адміністрації генерал-губернатор⁴.

Губернатори, начальники повітів, градоначальники утворювали штат Тимчасового генерал-губернаторства, яке було сформовано 22 серпня 1914

² М. Грушевський, *Новий період історії України за роки від 1914 до 1919*, Либідь, Київ, 1992, с. 8.

³ С. Адамович, *Українська історіографія про діяльність російської окупаційної влади у Східній Галичині в 1914–1917 рр.*, [в:] Олександр Карпенко – історик Української революції: До 100-річчя від дня народження : колективна монографія, за ред. М. Кугутяка, Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ, 2022, с. 230–231.

⁴ І. Ільницький, *Нормативні та ідейно-концептуальні основи організації управління західноукраїнськими землями у період Першої російської окупації (серпень 1914 – червень 1915 рр.)*, «Проблеми історії України XIX – поч. XX ст.», 2013, №21, с. 362.

року на захоплених в Австро-Угорщини українських територіях. Незважаючи на різні оцінки професійності російського чиновництва, воно здійснювало численні зловживання і аморальні вчинки. Так, в листі за 8 січня 1915 року Тернопільський губернатор стверджував, що «деякі керівники повітів арештовують і утримують під вартою різних осіб, яких звинувачують в тому чи іншому злочині, без оформлення необхідних документів»⁵.

Проводячи на окупованих територіях асиміляційну політику, російські чиновники здебільшого керувалися засадами особистого збагачення. Так, за майнові зловживання був притягнутий до відповідальності помічник начальника канцелярії львівського градоначальника П.Якуцевич. Була відкрита судова справа і проти самого градоначальника м. Львова полковника А.Скалона, який тільки хабарами дістав до 60 тис. руб.⁶. Самі росіяни вказували, що особовий склад їх адміністрації в Галичині поширював невдоволення місцевого населення російською владою⁷.

Водночас окупаційна російська політика орієнтувалася на остаточне приєднання Східної Галичини і Північної Буковини до російської імперії. Цей процес супроводжувався ідеологічною кампанією, в основі якої був погляд на українські землі Галичини як на історично російські території. Так, восени 1914 року російський імператор Микола II у розмовах із представниками дипломатичного корпусу стверджував, що Росія має право за результатами війни включити Галичину і Північну Буковину, що дозволило б їй «досягнути своїх природних рубежів – Карпат»⁸. Такі погляди отримували поширення в російських владних структурах за допомогою представників так званого російського націоналістичного руху і в тому числі галицьких москвофілів.

Як зазначав В.Гайсенюк, у Першу світову війну москвофільський рух увійшов з надіями і з конкретними кроками для реалізації планів інкорпорації Галичини до складу російської імперії, втіленими, зокрема, у діяльності створеного на початку війни „Карпато-русского освободительного комитета”⁹. Призначений на посаду тимчасового генерал-губернатора

⁵ С. Адамович, *Станиславів у часи лихоліть Великої війни (1914 – 1918 рр.)*, Лілея-НВ, Івано-Франківськ, 2013, с. 44.

⁶ І. Кучера, *Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині в 1914–1917 рр.*, „Вісник Прикарпатського університету. Історія” 2013, №23-24, с. 195.

⁷ І. Лозинська, *Організація російського цивільного управління у Галичині (серпень-вересень 1914 р.)*, „Східноєвропейський історичний вісник” 2017, №2, с. 28.

⁸ І. Ільницький, *Нормативні та ідейно-концептуальні основи...*, *op. cit.*, с. 369.

⁹ В. Гайсенюк, *Москвофільство в Галичині та на Буковині в роки Першої світової війни*: (дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – історія України), Чернівці, 2015, с. 184.

окупованих областей Австро-Угорщини граф Г.Бобринський перш за все заповнив свою адміністрацію галицькими москвофілами, які отримали директиви нищити „мазепинців”, тобто українців¹⁰.

Зазначимо, що аналіз розпоряджень Г. Бобринського стосовно заборони україномовної літератури, заходів із запровадження навчання в закладах освіти російською мовою, підтримки агресивної релігійної політики, дозволяє визначити, що вони виходили навіть за межі нормативно-правового поля окупаційної адміністрації („Правил про місцевості, оголошені на воєнному стані” (1892 року), „Положення про польове управління військами у воєнний час” (1912 року), „Тимчасового положення про управління областями Австро-Угорщини, зайнятими за правом війни”¹¹.

Мовою судочинства було визначено російську мову, втім тимчасово можна було застосовувати і польську мову. З приходом росіян почали відкриватися школи з російською мовою навчання, курси російської мови для вчителів, друкувалися російською мовою підручники. Навчання в початкових школах повинно було вестися російською мовою, за винятком міст з переважанням польського населення, де дозволялися б польські приватні школи.

Завдяки діяльності провідників москвофілів В. Бобринського, Д. Чихачова, Ю. Яворського, В. Дудикевича та інших в Східній Галичині поширювалися відозви, інструкції, роз'яснювальні брошури, які наголошували, що „(...) Східна Галичина і Лемківщина – не віддільна частина великої Росії, а населення на цих землях було «русским»”¹².

Паралельно з русифікаційними процесами розгорнулися репресії, підставою для яких було достатньо української ідентифікації і лояльності до Австрійської держави. Відповідно до звіту керівника тимчасового жандармського управління в Галичині полковника Мезенцева, впродовж кількох місяців 1914-1915 року в Галичині було проведено 1200 арештів, понад 1 тис. обшуків, а 578 осіб (у тому числі 34 греко-католицьких священники) було вислано до російської імперії. Так, у лютому-березні 1915 року у Східній Галичині було заарештовано адвокатів А. Чайковського, Д. Стахура, посла Т. Старуха, працівників страхового товариства „Дністер” – С. Британа, О. Кузьмича, М. Губчака, С. Федака, проф. В. Охримовича, директора

¹⁰ Д. Дорошенко, *Мої спомини про недавнє-минуле (1914-1920)*, Українське видавництво, Мюнхен, 1969, с. 308.

¹¹ І. Ільницький, *Нормативні та ідейно-концептуальні основи...*, *op. cit.*, с. 368.

¹² І. Баран, *Політична діяльність російської окупаційної адміністрації в Галичині (1914–1915 рр.)*, „Вісник Прикарпатського університету. Історія”, 2010, № 17, с. 154.

„Народної торгівлі” М. Заячківського, директора національного музею І. Свенціцького, редактора видань „Просвіти” Ю. Балицького. У звіті Г. Бобринського про діяльність на посаді тимчасового генерал-губернатора зазначено, що у 1914–1915 рр. у Галичині вислано 1962 особи й переселено до східних районів імперії 2364 особи¹³.

Але арешти і заслання проводили начальники повітів нерідко без санкції керівництва, тому сьогодні важко встановити кількість депортованих. Імовірно число жертв було дуже велике, бо лише через київські в'язниці по дорозі на схід росії пройшло близько 15 тис. осіб¹⁴. Часто росіяни брали в заручники і відсилали в Сибір найповажніших громадян міст перед своїми відступами¹⁵.

Складовою антиукраїнської політики російської влади було переслідування видавництв, громадських, спортивних товариств українофільського спрямування, зокрема „Просвіти”, „Січей”, „Сокола”, книгарні і музею НТШ, Національного музею, страхового товариства «Дністер» тощо, діяльність яких визначалася як «небезпечна для росії», а також заборона україномовної преси, зокрема газет „Діло”, „Руслан”, „Громадський голос”¹⁶. Так, поряд з іншими українськими товариствами були заборонені „Січі”, яких на початок війни в Східній Галичині нараховувалося 813. У Львові було здійснено обшук й опечатано управу товариства. По селах російські солдати нищили майно січовиків, а їхні відзнаки використовували як трофеї¹⁷.

Основою русифікаторської політики імперії традиційно залишалися також репресії в релігійній сфері, що набуло у Східній Галичині особливої гостроти. Зі вступом російських військ у Галичину Синод Російської православної церкви відразу ж вислав до Галичини фанатиків російського православ'я – владика Антонія Храповицького з Харкова і владика Євлогія з Холму. Головним завданням їхньої «місії» було руйнування греко-католицької Церкви у Галичині. На місці греко-католицької планувалось створити православну митрополію з центром у Львові¹⁸.

¹³ І. Ільницький, *Нормативні та ідейно-концептуальні основи...*, *op. cit.*, с. 372.

¹⁴ І. Кучера, *Політика російської окупаційної адміністрації...*, *op. cit.*, с. 198.

¹⁵ С. Шпунд, *Жахиття, скоєні росіянами в Станиславові, Лілея-НВ, Івано-Франківськ*, 2023, с. 47.

¹⁶ І. Ільницький, *Нормативні та ідейно-концептуальні основи...*, *op. cit.*, с. 372.

¹⁷ І. Баран, *Політична діяльність...*, *op. cit.*, с. 157.

¹⁸ С. Адамович, *Наддніпрянська політична еміграція в суспільно-політичному житті західноукраїнських земель (1914 –1918 рр.)*, Місто-НВ, Івано-Франківськ, 2003, с. 116.

Відзначимо, що навіть сучасні російські вчені визнають, що православні священники, які приїхали очолити галицькі парафії, поводитися безцеремонно і були готові впроваджувати православ'я силою, на що скаржилися не тільки їхні уніатські колеги, а й деякі російські спостерігачі¹⁹.

Владика Євлогій міг усунути із зайнятої парафії греко-католицького священника за підозрою в «мазепинстві» (належності до українства). Достатньо було натяку парафіян або невдоволення повітового начальника, як запідозрюваного без слідства висилали етапом у глибину росії. Діяльність архієпископа Євлогія набрала таких жорстоких форм, що урешті-решт граф Бобринський погодився присилати православних священників за бажанням навіть меншості парафіян²⁰.

Львівська газета «Діло» повідомляла, що в період російської окупації у Львівській єпархії було арештовано і померло 22 священники зі Львова, Рогатина, Радехова, Ліщина, Перемишлян. У Перемишльській єпархії влада заарештувала і закатувала 33 священники, в Станіславівській єпархії – 5²¹. Варто зауважити, що дії російської церкви всіляко підтримувались і начальником жандармського управління – полковником О. Мезенцевим, котрий подекуди діяв за спиною у генерал-губернатора²².

Як згадували сестри-василіанки зі Станіславівського монастиря, „(...) нова, московська військова влада спершу (...) була дуже прикра й у першій мірі звернула свою увагу на наших священників. Почалися часті ревізії, шукання за «австріяками», печатання класів та шкільних кабінетів – а далі арештування визначніших духовних достойників та засилання в глибину Росії».²³

Правителів царської росії особливо непокоїла діяльність митрополита А.Шептицького. У ньому вбачали уособлення українського політичного та релігійного сепаратизму. Він був основним об'єктом доносів москвофілів. Уже 6 вересня 1914 року А.Шептицький у Церкві Успення Пресвятої

¹⁹ Д. Парфирьев, *От лоялизма к сепаратизму: трансформация украинского движения в Цислейтании (1914–1918 гг.)*: (диссертация канд. историко наук: спец. 07.00.03 – всеобщая история, Москва, 2021, с. 112.

²⁰ І. Баран, *Політична діяльність...*, *op. cit.*, с. 159.

²¹ І. Берест, *Репресивні акції щодо населення Східної Галичини в роки Першої світової війни*, „Вісник Національного університету Львівська політехніка” 2007, №584, с. 55.

²² І. Баран, *Антиукраїнська політика представників Руської православної церкви в Галичині у 1914-1915 роках*, „Грані”, 2014, №4, с. 153.

²³ С. Сабол, *Укрита фіялка – сестра Василя Глібовицька*. ЧСВВ, Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, Братислава, 1992, с. 120.

Богородиці у Львові проголосив проповідь, в якій закликав львів'ян захищати віру перед наступом Росії²⁴. Після такого виступу 11 вересня в палатах митрополита був здійснений обшук, який повторився 12 і 14 вересня, а з 15 вересня А.Шептицький уже знаходився під домашнім арештом²⁵. 19 вересня 1914 року А.Шептицького було ув'язнено і вивезено до Києва, а згодом етапом до Нижнього Новгорода, Курська, Суздаля, Ярославля. У Спасо-Євфимівському монастирі Суздаля Шептицький перебував до Лютневої революції 1917 року.

Поразки Російської імператорської армії в 1915 році та очевидні недоліки, допущені адміністрацією Тимчасового військового генерал-губернаторства Галичини, змусили російських політиків змінити основні напрями національної політики у регіоні. У результаті офіційна позиція російської влади до українців другим окупаційним режимом була проголошена в липні 1916 року в листі начальника штабу Верховного головнокомандуючого генерал-губернатору Галичини і командуючому Південно-Західним фронтом О.Брусилову. У ньому зазначалося, що „(...) ніяких по відношенню до українців, як таких, масових репресій за те, що вони належать до так званої української партії, не передбачається, якщо вони, звичайно, будуть вести себе достатньо лояльно по відношенню до Росії і її інтересів, і якщо вони примиряться з тими порядками, які будуть введені у знову утвореному Генерал-губернаторстві”²⁶.

Натомість міністр народної освіти граф П. Ігнат'єв 4 вересня 1916 року попереджав в листі до генерал-губернатора Ф. Трепова, щоб не прийшлося за державний кошт в навчальних закладах „(...) викладати на штучній малоросійській мові” і щоб в школі знайшла місце «мова переможців (...) для користі тих, хто буде жити під Державою Російською». Однак, незважаючи на критику міністерства і москвофілів, у затвердженому „Тимчасовому положенні про влаштування навчальної частини в областях Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни” від 14 жовтня 1916 року зазначалося, що „(...) викладання дозволяється на всіх місцевих мовах окрім німецької та єврейської”²⁷. Водночас російська влада відмовилася від

²⁴ В. Лаба, *Митрополит Андрей Шептицький: його життя і заслуги*, Люблін, 1990, с. 50.

²⁵ Я. Заборовський, *Митрополит Андрей Шептицький. Матеріали та документи /1865 – 1944 рр.* Львів -Івано-Франківськ, 1995, с. 30.

²⁶ С. Адамович, *Станиславів у часи лихоліть...*, *op. cit.*, с. 58.

²⁷ В. Любченко, *Генерал-губернаторство областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни (1916–1917 рр.)*, „Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.: Зб. наук. Праць”, 2011, №19, с. 361-363.

гострих репресивних заходів щодо греко-католицького кліру, але продовжувала політику насаджування православ'я.

Отже, росіяни на в 1914-1915 рр. трактували українську національну ідентифікацію як зрадницьку та ворожу, штучну створену австрійськими державними чинниками. Вони намагалися протистояти українському національному рухові шляхом репресій і заборон українських громадських і політичних організацій, а також дбали про знищення греко-католицького церковного кліру і насадження російського православ'я. Русифікація здійснювалася також шляхом заборони українського книгодрукування, закриттям україномовних шкіл і поширенням російськомовної освітньої мережі. Задля викорінення українства в Східній Галичині українська інтелігенція, службовці та греко-католицький клір потрапляли на заслання у віддалені губернії імперії. Русифікація регіону під впливом домінуючих в російській еліті імперських тенденцій і запевнень москвофілів в російськості регіону, стала важливим завданням для російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914-1915 рр.

Лише поразки Російської імператорської армії на Східному фронті у 1915 року та недоліки, допущені адміністрацією Тимчасового військового генерал-губернаторства Галичини змусили російську владу у 1916 року після повернення в Східну Галичину в результаті Брусиловського прориву відмовитися від відвертих форм репресивної політики щодо українців і насильного впровадження православ'я в краї.

Переслідування радянською карально-репресивною системою українців Східної Галичини в 40-50-х рр. XX століття

Прихід радянської окупації у 1939 року і у 1944 року в Галичину супроводжувався пошуками людей, які співпрацюють з ворожими державами. Цього разу для навішування ярлика колаборанта було також достатньо української самоідентифікації, яку одразу запламувували співпрацею з «фашистським режимом» Німеччини.

Першочерговим завданням державних органів влади СРСР в Східній Галичині стало прагнення здійснити швидку радянізацію західноукраїнських земель, яка супроводжувалась терором проти української інтелігенції, священництва, заможних верств суспільства і воєнків Української

повстанської армії. З цією метою у Східну Галичину були спрямовані структури політичного апарату, величезні військові сили та уже завчасно сформовані репресивно-каральні органи. Незважаючи на звіти та плани щодо ліквідації українського руху, протистояння радянської влади з останнім відбувалося інтенсивно і наприкінці 1940-х рр.²⁸.

Особливо репресії проти українства розгорнулися після завершення Другої світової війни, коли влада СРСР сконцентрувала всі необхідні ресурси на знищення спротиву комуністичному режиму Української повстанської армії та Організації українських націоналістів. Як зазначав І.Андрухів, радянсько-партійні органи влади розгорнули в західних областях України «масовий терор проти українського народу»²⁹. За даними відомого дослідника І.Патриляка, за роки боротьби комуністичні карателі знищили 563 проводи ОУН різного рівня, у тому числі Головний провід, 10 крайових, 32 обласних і окружних, 84 надрайонних, 436 районних, 1888 груп збройного підпілля, було вбито 155108 повстанців, симпатиків підпілля і випадкових осіб³⁰.

Затримані радянськими спецслужбами українці засуджувалися до розстрілу або отримували судові вироки до 25 років ув'язнення в основному за статтею 54 Кримінального кодексу УРСР (ст. 54-1 «а» – зрада Батьківщині; ст. 54-11 – участь у контрреволюційній організації). В судових протоколах звинувачених ще клеймили фашистсько-нацистськими посіпаками, хоча Друга світова війна на той час уже була завершена. Але зауважимо, що мешканці Східної Галичини не були громадянами СРСР, а отже і не могли бути притягненими до відповідальності за зраду Батьківщині.

Саме тому українці подекуди відмовлялися від реабілітації, що розгорнулася в Україні після розпаду СРСР. Так, у березні 1992 року під час перегляду кримінальної справи Орест Дичковський, якого засудили за ст. 54-1а до 25 років виправно-трудоих таборів, підтвердив покази 1947 року і пояснив, що ніякої реабілітації не потребує. Під час допиту 23 березня 1992 року він заявив слідчому: «Я був ворогом радянської влади в Україні. Вів збройну боротьбу за утворення самостійної України. Скоював вказані

²⁸ В. Ільницький, *Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї*, «Актуальні питання гуманітарних наук» 2015, №13, с. 21-45.

²⁹ І. Андрухів, А. Француз, *Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939 – 1959 рр., історико-правовий аспект. Документи і матеріали*, Івано-Франківськ, 2008, с. 412.

³⁰ І. Патриляк, *«Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939 – 1960 х рр.*, Часопис, Львів: Часопис, 2012, с. 498.

дії в силу своїх переконань свідомо, так як був вихований в такому дусі батьками... покази свої повністю підтверджую»³¹.

Підставами для засудження на багаторічні терміни ув'язнення були будь прояви симпатії чи підтримки проукраїнських структур. До прикладу, багато мешканців с. Княжого на Снятинщині постраждало від карально-репресивних заходів радянського режиму навіть не за військову допомогу руху спротиву. Так, Анна Вакарук отримала десятирічний термін ув'язнення за те, що вдома мала збірний пункт продуктів і повідомлень, прала білизну українських повстанців і приймала їх у хаті. Ірина Максим'юк та Микола Кибіч свої десять років «заробили» за те, що в їхніх господарствах були схрони, де переховувалися повстанці³².

Відзначимо, що радянське слідство застосовувало методи допитів, завдяки яким заставляли підслідного дати «потрібні свідчення» на себе: фальсифікація показів у протоколах, зниження продуктової норми, погрози свідкам, містифікація розстрілу, пропозиція «здати» товаришів, позбавлення права отримання листів, погроза депортаціями родичів, довготривалі і нічні допити, застосування насилля для підпису протоколу, застосування фізичного насилля, катування температурними режимами тощо³³.

Після незаконного затримання осіб працівники органів внутрішніх справ та державної безпеки часто застосовували до арештованих нелюдські тортури. Так, працівники Богородчанського районного відділу міліції Юрісов і Беспалов 7-9 лютого 1946 року в с. Ляхівці арештували без санкції запідозрену в співпраці з націоналістами М. Снітью. Після побиття вона була повернена батькам, де і померла від побоїв. В Тлумацькому районі в січні 1946 року завідувач державного забезпечення Князев як уповноважений райради села Гринівці затримав М. Андрійову, знущався над нею, облив статеві органи соляркою і збирався підпалити їх сірником. Крім цього розжареним металічним колом палив ліву сідницю жінки³⁴.

Після застосування до арештованих позасудового впливу, що призводило до їх смерті, вони попри відсутність вироку все одно їх вважали винними. Так сталося з пораненим повстанцем Миколою Дяківим

³¹ С. Адамович, Р. Кобильник, Л. Щербін, *Нереабілітована пам'ять*, Лілея-НВ, Івано-Франківськ, 2017, №1, с. 83, 85.

³² С. Адамович, *Нереабілітована пам'ять*, „Лілея-НВ, Івано-Франківськ” 2020, №2, с. 55.

³³ Г. Савчин, *Система виконання покарань у західних областях України в період 1944–1953 рр.: монографія*, Львів 2016, с. 142.

³⁴ Державний архів Івано-Франківської області, фонд Р-584, оп. 1, спр. 12, арк. 161.

з с. Слобідка Більшівцівська, вина якого у інкримінованих злочинах судом не була встановлена, а він помер в лікарні Станіславської в'язниці³⁵. У в'язниці також помер на початку літа 1947 року уродженець с. Бовшів Ярослав Курляк, обвинувачення йому не пред'явили, в справі відсутні пояснення, але українця все одно посмертно визнали винним³⁶.

Окрему сторінку серед злочинної діяльності радянської влади становили масові депортації населення Галичини, які розпочалися з 1944 р. і самі по собі вже були злочинними, а ще під час реалізації них фіксувалися порушення законності зі сторони радянських правоохоронців. Формально підставами для депортацій була заможність селян як перешкода колективізації, підтримка Української повстанської армії, належність до української інтелігенції та греко-католицького святенництва. Але фактично категорії людей, яких виселяли, становили кістяк української нації в регіоні. Отже вони апріорі вважалися потенційними зрадниками і загрозою для радянської імперії.

Так, 26 березня 1945 року керівництво НКВС Станіславської області повідомило в службовій записці голову Станіславської обласної ради депутатів трудящих Рясіченка, що в квітні цього ж року відбудеться «виселення бандитських сімей», і для збору депортованих в містах Станіславі, Коломиї, Калуші мають бути організовані спеціальні пункти³⁷. Натомість відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР № 3214 від 10.09.1947 року виселенню підлягали не лише родини учасників та симпатиків ОУН, а й «куркулів-націоналістів та їхні родини». Найбільшою радянською переселенською акцією вважають проведену в жовтні 1947 року операцію „Захід”.

Дозволяла попередні форми репресій і постанова Ради Міністрів СРСР від 4 жовтня 1948 року про виселення сімей бандитів і націоналістичних елементів та постанова від 5 квітня 1950 року, що оголошувала депортованих у 1944-1949 рр. осіб засланими навічно³⁸. Восени 1949 року розпочалася примусова переселенська кампанія на допомогу колгоспам і радгоспам південних областей України. У січні 1951 року вийшла постанова Ради Міністрів СРСР „Про виселення куркулів із сім'ями з території Волинської, Дрогобицької, Львівської, Рівненської, Станіславської, Тернопільської,

³⁵ Галузевий державний архів Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області, фонд 4, спр.18.

³⁶ Галузевий державний архів Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області, фонд 4, спр. 386.

³⁷ Державний архів Івано-Франківської області, фонд 295, оп. 3, спр. 32, арк. 4.

³⁸ В. Тацій, А. Рогожин, *Історія держави і права України*, Т.2, Київ, 2000, с. 379.

Чернівецької та Закарпатської областей Української РСР". Під час депортації майно куркулів підлягало конфіскації³⁹.

Були випадки, коли виселяли всіх мешканців села. У лютому 1950 року радянські каральні підрозділи оточили село Посіч і повністю його знищили. Селян вивезли у Сибір та на Одещину, а на місці зруйнованого поселення обладнали військовий полігон. Свідки терору згадують, що на збори людям не дали часу, вдома залишилось все господарство. Селян звозили до в'язниці, звідти відправляли поїздами за призначенням.

Як зазначає Г. Савчин, матеріали справ, заведених на сім'ї повстанців, часто не мали достатніх доказів про їхню «підричну» діяльність, однак людей вивозили і арештовували⁴⁰. Про безпідставність заслань багатьох людей свідчить той факт, що інколи дозволу на заслання не давали самі компетентні органи, а подекуди змушені були навіть повертати людей назад. Станом на середину 1946 року з 996 матеріалів, наданих міліції на предмет отримання санкції на арешт і виселення в Станіславській області (сьогодні Івано-Франківська область), було дано санкцій – 446 і відмовлено щодо 520 осіб. По тим матеріалам, що було санкціоновано арешти і вислання було дано незаконно санкцій 76 і прийшлося 76 осіб повернути з місць заслання. Так, Войнилівським МВС в 1944 р. було вислано в Архангельську область сім'ю Ф. Дуркала. Вважали, що він в Українській повстанській армії. В грудні 1945 року він повернувся з Червоної армії, сім'ї не застав, майна теж, а в його хаті проживав працівник міліції і не виселився, незважаючи на листи прокуратури. Такі випадки були непоодинокі⁴¹.

Загалом упродовж 1944–1949 рр. із західних областей УРСР було депортовано 50453 сім'ї у складі 143141 особи. Терор, який розгорнув режим щодо населення Західної України, призвів до того, що на 1 січня 1953 року число українців у концентраційних таборах збільшилося у 2,4 рази, а кількість повстанців досягла 175 тисяч осіб⁴².

Отже, радянські карально-репресивні органи в 40-50-х рр. XX ст. переслідували ціль знищення української еліти в Східній Галичині. Національно-свідоме українське суспільство, що жило в Польській державі в умовах ринкової економічної системи, українська інтелігенція і греко-католицькі священники могли поширити свої україноцентричні світоглядні цінності решті населення України. Навіть без документованих проявів

³⁹ Г. Савчин, *Система виконання покарань...*, *op. cit.*, с. 133.

⁴⁰ Г. Савчин, *Система виконання покарань...*, *op. cit.*, с. 128.

⁴¹ Державний архів Івано-Франківської області, фонд Р-584, оп. 1, спр. 12, арк. 153.

⁴² Г. Савчин, *Система виконання покарань...*, *op. cit.*, с. 131-133.

антидержавної діяльності ці категорії населення розглядалися як потенційні зрадники Батьківщини. Саме тому радянсько-партійні чиновники прагнули шляхом репресій знищити чи ізолювати національно активну частину населення Західної України. Ця мета досягалася шляхом ув'язнень, фізичного знищення чи депортації ворожих для комуністів прошарків суспільства і силового подолання будь-якого опору.

«Українець-колаборант» під час сучасної російсько-української війни

Черговий раз росіяни спробували знищити українців у 2014 р. У результаті анексії Криму і розгортання війни на українському Донбасі російська федерація зруйнувала всі існуючі міжнародно-правові механізми зі збереження миру в світі, а в 2022 р. розгорнула небачене за масштабами з часів Другої світової війни кровопролитне вторгнення в Україну. Дії російських військових під керівництвом свого військово-політичного керівництва в Україні дають підстави, на яких міжнародна спільнота може визнати Росію країною-терористом, а дії її військових на території України – злочинами проти людяності⁴³.

Задля підкорення українців росіяни широко застосовували невибіркові обстріли цивільної інфраструктури, позбавляли людей джерел харчування, води та медикаментів. До українців, що потрапили під контроль росіян, застосовували страти, незаконне утримання в неволі, тортури, фільтраційні заходи, їх позбавляли власності, знущалися над їх гідністю. Для переслідування достатньо було хоч якоїсь української самоідентифікації. Свідчення жертв російських переслідувань дозволяють стверджувати, що дії російських військових та окупаційної адміністрації спрямовані на геноцид проти українців⁴⁴.

Відзначимо, що в.путін особисто надав право своїм підлеглим звинувачувати і переслідувати лише за прояви приналежності до української

⁴³ S. Adamovych, Y. Mykityn, L. Prystach, N. Savetchuk & I. Kozych, *Prospects for Punishing Citizens of the Russian Federation for War Crimes in Ukraine in 2014-2*, „Pakistan Journal of Criminology”, 2023, vol.15, nr 02, s.238.

⁴⁴ С. Адамович, *Притягнення до відповідальності вищого військового і політичного керівництва росії за геноцид проти українців*, „Law & Society”, 2022, №6, с. 7.

нації. Так, у липні 2021 р. російський президент фактично заперечив існування української нації: „(...) Коли мене запитали про російсько-українські відносини, я сказав, що росіяни та українці – це один народ – єдине ціле. Ці слова не були зумовлені якимись короткостроковими міркуваннями або викликані поточним політичним контекстом. Це те, що я неодноразово говорив і у що я твердо вірю”⁴⁵. Для консолідації російського електорату росіяни залякували його ще залежністю України від країн-членів НАТО і військовою загрозою для самої росії.

Відповідно російські військові вважали, що вони в Україну *пришли осво-бождать*⁴⁶, а людей з проукраїнською орієнтацією трактували як зрадників Батьківщини і злочинців. У записках свідчень людей, які пережили російську окупацію фігурує саме те, що підставою для затримання і репресій достатньо було проукраїнських поглядів, а не проявів нелояльності до рф. Прокурор Олександр Кудь розповів, через що або з якою метою російські військові катували мешканців Херсону: «Перше – це проукраїнська позиція. Друге – це приналежність до правоохоронних органів чи силових структур. І третє – це примушення до співпраці з ворогом»⁴⁷.

Як згадує мешканка окупованого села с.Марківка Старобільського району Луганської області Людмила Складар „(...) взагалі на допити забирали всіх активістів, вчителів, всіх з проукраїнською позицією”⁴⁸. Так, окупанти у травні 2022 р. побили лікаря Володимира Мацька з Великої Білозерки за проукраїнську позицію, він зразу в реанімацію потрапив, перерили весь його кабінет, ноутбук забрали⁴⁹. Допитували навіть якщо знаходили українську символіку чи підозрілу на їх думку інформацію

⁴⁵ Стаття Володимира Путіна „Про історичну єдність росіян і українців”. 12.07.2021: <https://web.archive.org/web/20211210002245/http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> (дата звернення 01.05.2022).

⁴⁶ В. Стешенко, с. Нижня Дуванка Нижньодуванської селищної ради Сватівського району Луганської області. Опитано свідка 17.07.2023 р. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника.

⁴⁷ С. Андрушко, *Струм, протигаз, «кат-спеціаліст». Свідчення херсонців про російські катівні*: <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-deokupovanyy-kher-son/32165900.html> (дата звернення 01.05.2023).

⁴⁸ Л. Складар, с.Марківка Старобільського району Луганської області. Опитано свідка 30.01.2023. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника.

⁴⁹ Т. Базна, с. Велика Білозерка Василівського району Запорізької області. Опитано свідка 17.03.2023. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника.

в телефонах людей⁵⁰. Водночас окупанти і колоборанти провокували проукраїнських людей на виїзд зі своїх домівок і тиснули на них, „(...) бо тут України не буде”⁵¹.

Сьогодні у звільнених від російських військ містах України від Бучі до Ізюму українські правоохоронні органи і міжнародні інституції досліджують місця катівень і документують численні воєнні злочини, що вчинялися росіянами проти українців лише через їх національну приналежність. Російські війська масово вчиняють військові злочини, а заяви найвищого державного керівництва російської федерації є свідченням того, що державна політика цієї країни здійснюється з наміром знищити повністю або частково українців як націю. Притягнення до відповідальності винних у вчиненні воєнних злочинів росіян і військово-політичного керівництва росії повинно зупинити геноцидну політику росіян щодо українців та інші тоталітарні режими від спроб засобами сили підкорювати своїй владі інші нації; засудить рашизм зі своїм «русским міром» як ідеологічне явище; дозволить провести дерашизацію російського народу і зруйнувати останню імперію Євразії.

Висновки. Упродовж окупації Східної Галичини Російською імперією у час Першої світової війни росіяни трактували українську націю як неіснуючу штучно створену австрійцями та ворожу. Задля її знищення заборонялися українські організації, знищувався греко-католицький клір, насаджувалося російське православ'я, проводилася русифікація культурної та освітньої сфери життя, українська інтелігенція, службовці та греко-католицький клір потрапляли на заслання у віддалені губернії імперії. Окупація Східної Галичини СРСР в 1939 році знову призвела до знищення в краї українських еліт радянськими карально-репресивними органами. Українські підприємці, інтелігенція і греко-католицькі священики навіть без документованих проявів антидержавної діяльності розглядалися як потенційні зрадники Батьківщини (тепер уже посібники нацистського режиму) і загроза існуванню імперії. Їх радянсько-партійні чиновники намагалися знищити чи ізолювати шляхом ув'язнень, фізичного знищення чи депортації.

⁵⁰ Р. Кунафін, м. Херсон Херсонської області. Опитано свідка 11.01.2023. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.

⁵¹ В. Ковтун, м. Херсон Херсонської міської ради Херсонського району Херсонської області. Опитано свідка 13.05.2022 р. Архів Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.

У свою чергу ідеологічною основою широкомасштабного військового вторгнення росії в Україну у лютому 2022 р. стали поширювані в. путіним міфологеми про єдність українського і російського народів. Сьогодні українців звинувачують у зраді інтересам «братського російського народу» на догоду забаганкам країн-учасниць НАТО. Фактично дії російських військових та окупаційної адміністрації в Україні спрямовані на геноцид проти українців. Для обмеження в правах і жорстоких репресій зі сторони росіян щодо українців достатньо проявів будь-якої української національної ідентифікації.

Отже, протягом XX – початку XXI століття Російська імперія, Радянський Союз, Росія путіна в період Першої світової війни та після Другої світової війни на територіях Східної Галичини, а в сучасній російсько-українській війні на Сході та Півдні України здійснювали репресії щодо українців за національною ознакою. Українцям, що відмовлялися ідентифікувати себе з російським народом інкримінували зраду Батьківщині. Без огляду на політичний режим в країні, заражений імперською свідомістю російський народ звинувачував українців почергово в австролялізмі, співпраці з нацистською Німеччиною чи в залежності від країн-членів НАТО. Але за цими необґрунтованими звинуваченнями стояло глибинне бажання росіян різними методами і засобами знищити українську націю.